

A Nietzsche-feladat

Láng Csaba: Nietzsche-menet. Teremtés és szenvedés Nietzsche filozófiájában.

Napkút, Bp. 2019. 192 old.

A magyar nyelven olvasó szerencsés helyzetben van, ha Friedrich Nietzsche filozófiájával foglalkozó szakirodalmat keres. Feldolgozottnak mondható szerző. Kiváltképpen a rendszerváltás óta jelentek meg említésre méltó magyar Nietzsche-monográfiák, de a huszadik század első felében is születtek nietzschei szellemiségű filozófiai munkák magyar filozófusok tollából, amelyek közül némelyik újra kiadásra is került. A Nietzschéről szóló, vagy nietzschei szellemben fogant magyar filozófiai monográfiák közül említésre méltóak Wildner (1907), Révay (1940), Brandenstein (1943, 2002), Tatár (1989), Kiss (1993, 2000), Heller (1994), Romhányi (2011), Hévizi (2013) munkái. A fordításban megjelent külföldi szerzők tollából származó Nietzsche-kötetből sincsen éppenséggel hiány a magyar könyvpiacra. A magyarországi nietzscheizmus gazdag hagyományához kapcsolódik Láng Csaba *Nietzsche-menet* című kötete is. Feltevődik a kérdés: Tudunk-e újat mondani egy mára klasszikussá vált szerzőről? Nietzschének egyáltalán mi a tétje? És hogyan tudunk hűségesek maradni hozzá, ha ez ugyan célunk?

Mint Láng leszögezi, „Nietzschét csak az értheti meg, aki hisz a nietzschei feladatban”. (166.) Nietzsche mindenekelőtt egy kihívás, egy feladat, egy provokáció, amelynek vagy eleget teszünk, vagy sem. Láng a szenvedés témáját választotta, amin keresztül közelít a nietzschei filozófia sugárzó magjához. Nem az ontológia képezi tehát kötetének fókuszát, amely egyébként a doktori disszertációja is. Inkább etikai munka ez, amely a nietzschei új morál tétjét kívánja összegezni, egyszerre tudományos és lírai formában. Módszertani szempontból rendkívül izgalmas, ahogyan szerzőnk összegzi saját vállalkozását a mű előszavában: „mintha a szürrealisták automatikus írásmódját, az öncenzúrát

tudatosan nélkülöző, áradó beszédet próbálnám ötvözni a tudományos értekezés józan, racionális, több szempontot is figyelembe vevő, szándékosan lassított tempójával”. (9.) Noha olykor zavaróak tudnak lenni a rendszerezett filozófiához szokott olvasó számára a hirtelen váltások, alapvetően működőképesnek mondható az a fajta hullámzóan hibrid írásmód, amire Láng vállalkozik, és közel áll a módszer jelen sorok írójának szívéhez is. A külföldi Nietzsche-szakirodalmak sokaságát is felvonultatja a kötet, továbbá a fókusz egy pillanatra sem tér el Nietzschétől magától, így megalapozottsága távolról sem elhanyagolható.

Láng tézise nagyon egyszerű, ám ugyanakkor meglehetősen megdöbbentő: a „nagy egészség” (Nietzsche kifejezése) titka pontosan a szenvedésben rejlik. Egy életfilozófiai imperatívuszra építkezik ez a szemléletmód: „úgy kell érezni és cselekedni, mintha ’otthon’ lennénk az életben”. (26.) Ebből következően a szenvedésben is otthonossá kell válnunk, a teljes és magasrendű önátélés érdekében. Személyes és élet egy örök egységet alkotnak. A nagy pesszimizista Arthur Schopenhauerrel szemben Nietzsche számára ez örömhír. A szenvedés ugyanis a kezdet, az életnek új intenzitást adó provokáció, ami lehetővé teszi számunkra, hogy erőssé válhassunk. Mindazonáltal a szenvedésről való írás egyben súlyos felelősséget is implicál. Csak a beavatottak számára megengedett, a szenvedésről való beszéd eleve feltételezi az abba való beavatottságot. (19.) Kétségtől, Nietzsche számára nem volt ismeretlen a gyötrelme. Ez az etika az immanencia etikája. Nem szabad úgy írnom az életéről, mintha kívülálló volnék. Életbe vagyunk vetve, és ez a belevettség maga után vonja, hogy szükségszerűen igent kell mondanunk mindenre, ami bennünket ér. A szenvedés afirmációja

Lovász Ádám (1991) – doktorandusz, ELTE BTK Filozófiatudományi Intézet, Budapest, adam.lovasz629@yahoo.com

ez mindennemű lágy humanitarizmussal szemben. (27.) Nietzsche nemhogy csökkenteni akarja Láng szerint a szenvedést, hanem egyenesen fokozni azt, afféle infernális, inverz-buddhistaként, mivel ezáltal nyerhet új erőt és új egészséget az élet. A szenvedés az a külső tényező, ami kiváltja a szubjektumból a teremtő és teremtet szubjektummá való kettéhasadást. (uo.) Nietzsche saját szavait idézve, „az emberben egyesítve van teremtmény és teremtő [...] A ti együtt-érzések az emberben lakó 'teremtménynek' szól, annak, amit megformálni, megtörni, kikovácsolni, szakítani, égetni, izzítani, megtisztítani kell”. (*Túl jön és rosszon*. Budapest 1995. 225.) Nietzsche egy kegyetlen edző, aki a végsőkig gyötör bennünket, izmaink feszítésére kényszerítve minket, türelmünket próbára téve, könnyeket csalva ki belőlünk.

Noha elsősorban a teremtőképeséget előkészítő szenvedés áll a kötet fókuszában, mégsem fájdalmas élmény Láng sorait olvasni. Éppen ellenkezőleg: esztétikai értelemben gyönyörködtető élmény a *Nietzsche-menet*. Szerencsés fejleménynek tekinthető, hogy szerzőnk nem szenvedeti olvasóját, azaz, nem performatív szöveget írt. A Nietzsche-feladat a jó és a rossz egyetemes igenlése. Mindent afirmálnunk kell, kivéve a tagadás szellemét, az öngyűlöletből táplálkozó aszkézist. Ezt a feladatot senki, sem Nietzsche, sem Láng, nem képes helyetünk elvégezni. A nietzschei morál célja, hogy „jó játékossá” váljunk. Szemben a hamis játékossal, aki csak nyerni akar, a jó játékos rábizza magát a kockára, mert „tönkre akar menni”. (*Im-ígyen szóla Zarathustra*. Budapest 1908. 11.) Még a teljes tönkremenetel és önsorsrontás árán is vállalni kell az önépítés feladatát. Márpedig Láng markáns álláspontja szerint az önbeteljesítés csakis a szenvedésen keresztül lehetséges igazán. (Vö. 38.) De mi különbözteti meg akkor ezt a pozíciót a Nietzsche által elítélt aszkézistól? Valós veszély a „rossz tanítvánnyá” válás. (45.) Azaz nem könnyű Nietzsche-tanítványnak lenni. Nemcsak azért, mert keveseknek adatik meg a tanítványi státusz. A fő nehézség inkább abban rejlik, hogy nagyon nehéz megállapítani, vajon sikerült-e az önteremtési projektünk. Amennyiben a tönkreremenetel is hozzátartozik a „siker” végkifejletekhez

– hiszen idolunk, Nietzsche is, megtört emberként távozott az élők sorából – akkor ez bizony a sikernek egy rendkívül perversen fogalmának tekinthető. Erő kell ahhoz is, hogy végül teljesen erőtlenné váljunk. A lényeg, hogy önmagunkká váljunk, bármit is jelentsen ez.

Azzá válni, ami mindig is voltam. Ennek érdekében az emberiséget is instrumentalizálhatom, sőt, egyenesen kötelező ekképpen eljárnom, hiszen az emberiség csupán „nyersanyag az igazi ember létrehozásához”. (47.) A nietzschei-lángi „redukció” így szól: „vissza önnön szenvedésedhez!” (48–49.) Azzá válni, ami vagyok, egyenértékű mindannak igenlésével, ami történik velem, legyen szó traumatikus eseményekről, kudarcokról, vagy igazságtalanságokról, és persze mindezek ellenkezőjéről is. Láng Nietzsche-jé már-már a sztoikus morál képviselőjének tűnik. A sztoikusoknál persze jóval kevésbé konformista felütésű ez a fajta önfelvallás és kitaró afirmáció. Minden emberi rend, beleértve a társadalmi rendet is, Nietzsche számára inkább az önmegvalósítást akadályozó tényező, semmint ahhoz érdemben hozzájárulni képes konstrukció. (51.) Teljesen érthető, hogy Nietzsche, valamint elődje, Max Stirner, miért bizonyultak az anarchista mozgalmak számára inspiráló és termékenyítő jellegű szerzőknek. Ralph Waldo Emerson mottója, amit a *Vidám tudomány* mottójaként választott Nietzsche, lehetne akár Láng jelszava is: „minden élmény hasznos”. (54.) Többről van szó itt, mint a sztoikusoknál. A sztoikus irányzat a rossz és a szenvedés elviselésére buzdít, ám Nietzsche szinte mazochisztikus módon sokkal többet vár tőlünk: igent mondani és élvezni a szenvedést. A jó és a rossz élmény közötti normatív határvonalnak a felszámolása felé tendál ez a típusú etika.

Vagy nevezzük ellenetikának? Kétségeink vannak afelől, hogy a morál vajon meghaladható-e inverzió révén. Lehet ezzel kísérletezni, csakhogy az is egyfajta erkölcs lesz, legfeljebb antinomikus, eretnek formájú. Még az „I Hate Elvis” matricákat eladó ügynökről is kiderült, hogy valójában Elvis menedzsere. Nietzsche célja nem annyira a morál teljes megdöntése, inkább egy új, az immanenciát afirmáló, az

életbe való vetettségünkre és végességünkre igent mondani képes erkölcs kiépítése. Szükséges tehát szót ejtenünk a teremtés mozzanatáról is. Láng fel fogása szerint Nietzsche célja az ártatlanság viszszerzése, és ebben különleges módon kapcsolódik a sok tekintetben vele ellentétes (vagy annak látszó) Simone Weilhez. (71–72.) Hogy indokolt-e a Nietzsche–Weil kapcsolat, vagy sem, ez további vizsgálódást igényelne. Mindenesetre mindkét szerzőt jellemzi a szenvedés igénylése. A nietzscheánus „igenli azt is, ami tönkrezúzza őt”, csakhogy Weillel szemben a részvét helyett az öncélúság motiválja ezt a potenciális önfeláldozó performatív gesztust. (73.) Másként fogalmazva, a nietzschei szubjektum az önmegvalósítás körét kiterjeszti az örült tékozlásra, az önfelfogyasztásra, egyszerűen, az önmegsemmisítést is teremtő tetté lényegíti át. A rosszból, a hiányból is létrehozhatunk többletet, miként a fekete lyukból is kinyerhető energia. Láng nem véletlenül használja a „negatív képesség” fogalmát. (91.) A *privatio*, a hiány, a gyötrelem állapota ingerli a költőt újabb teljesítményekre. Valamitől meg kell fosztódnia a művésznek Láng szerint ahhoz, hogy a mű megszülethessen. Sőt, egy lépéssel tovább haladva, ezen művészetfilozófia értelmében akár azt is mondhatjuk, hogy minél betölthetetlenebb az az űr, amely a művész életének mélyén rejlik, annál bőségesebb lehet a művekben mért „hozam”. Persze a művészi teremtés petákot sem ér: ha összes művét belevetné a szakadékba, miként a novelláit elégetni kívánó Kafka, az se lenne elég.

Pálfalusi Zsolt szerint, aki láthatóan fontos kiindulópont Láng számára, a filozófia képtelen igazán szenvedő módon kibírni valamit. (84.) Mint a tudományok általában, a szenvtelenséget preferálja az érzéssel szemben. Márpedig az önteremtés nietzschei feladata pontosan az önátélés maximuma felé törekszik, és ennyiben nem elégedik meg a pusztán filozófiai horizontokkal. Nietzsche egy önnemző anyuka, aki szenvedőn éli át a keletkezés igénylését. (96.) Az önteremtés elkerülhetetlenül „anyai sors”, véli Láng, ami nagyon különös kijelentés olyan gondolkodó kapcsán mint Nietzsche, akit egyébként maszkulinistaként szokás számon tartani. (101.) Ebben a vonatkozásban

tisztázandó az, hogy Nietzsche mit ért gyengeség alatt. Nem annyira az önmegsemmisülés vagy önsorsrontás bélyege ez. Ne csüggedjünk, ha negatívnak látszó végkifejletben van részünk! A gyengeség a szubjektum széttörése helyett inkább az önmagához való hűtlenségben érhető tetten. Gyenge az, akiből hiányzik az individualitás, az önfelvállalás igénye, aki nemet mond bármely élményre. Egyszerűen, gyenge az, aki rossz tanítványként igent mond a tagadás szellemére. A teremtéshez képzelet és keménység egyaránt szükségeltetik. (117.) A nietzschei új morál az immanenciát elkerülhetetlen körülményként ünnepli. Könnyen tűnhet úgy, hogy a Nietzsche-menet merően öncélú vállalkozás, ám egyetlen etikai munka sem vonatkoztatható el a gyakorlati, mondhatni politikai vagy metapolitikai problémáktól. Érintőlegesen ugyan, de kimondásra kerül egy másik nagyon fontos tétel is. A Nietzsche-feladat másik összegzéseként a következő formulát kapjuk Lángtól, ami akár a pluralizmus hívószava is lehetne: „ellenállni annak, hogy (egyetlen) értelem fasizmusa leigázzon bennünket”. (116.) Nagy elbeszélés helyett a nietzschei morál vállaltan sokszínű és heterogén irányvonalakat kíván felmutatni. Nincsen az önmegvalósításnak egyetlen útja vagy végcélja. Mi magunk választjuk meg azt a módot, amiképpen kibontakoztatjuk mindazt, ami bennünket van.

A keletkezésre korlátlanul igent mondó szubjektum előtt számtalan lehetőség nyílik meg, és egyik sem jobb vagy rosszabb a másiknál. Relativizmusnak nevezzük ezt? Könnyen lehet, hogy azzal van dolgunk. De ha több teremtképességet, nagyobb fokú kreatív energiákat szabadítunk fel általa, akkor valóban annyira nagy gond volna a relativizmus? Nietzsche eksztázisa egy magafelejtés, bármilyen „másvilágolás”, azaz transzcendencia nélkül. (119.) Az *amor fati* jegyében igent kell mondanunk a saját létünkre. (125.) Egy olyan korszakban, amely inkább ennek ellenkezőjét hirdeti, méghozzá büszkén, kifejezetten szubverzív vállalkozás önmagunk szégyentelen igénylése. A morál főárama, a lehető legváltozatosabb érvek mentén, azt várja el híveitől, hogy szégyelljék önmagukat. A társadalmi elnyomás legbiztosabb módjaként jellemezhető az öngyűlölet mérgező palántáinak a táplálása minden

lélekben. Az öngyűlölettel szemben a nietzschei jó tanítvány az önszeretet evangéliumát hirdeti. *Soha ne szégyelld magad*. Ennek a tételnek az elsajátításához pontosan a fájdalom és a gyötrelmen keresztül juthatunk el szerzőnk szerint. „A fájdalom az alakulás legnagyobb ereje”, véli Láng. (128.) Letaglózó gondolatmenete hosszas emésztést igényelne, de képtelenség ellenállni a szöveg sodrásának, és az olvasó azon kapja magát, megfedkezve önmagáról, hogy bolondságokat követ el. Igen, mert a nietzschei filozófia mi egyéb volna, mint önvalomás? Életünket a fennálló technokratikus elvek mentén igazgatott társadalom az élet védelme jegyében szereti szabályozni, egyre fokozódó mértékben. A regularizálódás helyett Nietzsche iskolája a spontaneitás örömeire tanít bennünket, az önfeledtség derüjére.

Ez persze kegyetlen képzés. A keletkezés igénye szakítást jelent az aszketikus elvvel, így a tagadás szellemeként összegezhető gondolkodásmódok összességével is. Ide sorolható a szenvedést semlegesíteni igyekvő, az igazságosságot hangsúlyozó humanitarizmus. Mint fogalmaz Nietzsche, „minden, ami létezik, igazságos és igazságtalan, és mindkét létezésben egyaránt jogosult”. (*A tragédia születése, avagy görögség és pesszimizmus*. Budapest 1986. 99.) Nehéz igent mondani ennyire parttalan gondolatra. Az *amor fati* annyit jelent, mint „felülkerekedni a

végzetten a teremtés öröme által”. (143.) Alkotóként az igazságosság és igazságtalanságot, a szenvedést és az örömet egyaránt kötelesek vagyunk elfogadni, máskülönben rossz tanítványokká fogunk válni. Mindez feltételezi persze azt, hogy a Nietzsche-feladat megvalósításán fáradozunk. Nem kötelező senki számára az önteremtés. Azt a szöveggépezetet, amelyet Láng működtet, a szenvedés energiája mozgatja, ami távolról sem veszélytelen. Bármikor felrobbanhat. Hiszen a mesterükhöz hasonlóan a Nietzsche-tanítványok is jellemzően dinamitból vannak. Kétségtelenül jogos az, amit egy másik nagy pesszimista, Emil Cioran ír Nietzsche és minden egyén vitalista kapcsán: „csak a beteg ember van elragadtatva az élettől és dicsőíti”. (*On the Heights of Despair*. Chicago 1996. 13.) Csakhogy Cioran figyelmen kívül hagy egy nagyon fontos körülményt. A Nietzsche-feladat az élet és halál kettősségén túl van. Az önteremtés lehet éppenséggel önfelszámoló gesztus is, egy performansz, amely működésképtelenségbe torkollik, egy élet, amely kudarcként kerül elkönyvelésre, egy mű, amelyet a munkátlanság emészt fel, egy csődöt mondó libidó, egy élet, ami önmagát elpazarolja. Mindegy, micsoda. *Csak monddj igent a keletkezésre*.

Lovász Ádám

Bevezetés a politikai filozófia történetébe

Albert-Lőrincz Márton: Az erkölcsi maximáktól a minimális államig. Politikai filozófia történeti perspektívában. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, Kvár, 2020. 236 old.

A politikai filozófia területe feszültségekkel telített. Adva van a politikai folyamatok mindennapi jelenléte, amely a világ történéseit politikai döntések eredményeként értelmezi. A „politikai” egy komplex világot jelent, amely mozgásba hozza a politikai életet és az erről való gondolkodást. A feszültség a kettő ütközéséből származik, mivel

szakadék figyelhető meg a „politikai” művelése és a „politikai” műveléséről való gondolkodás között. Albert-Lőrincz Márton könyve jól megalapozott érvet szolgáltat e két perspektíva elválasztásának lehetetlenségéről és a „politikai világról” való reflexió szükségszerűségéről. A könyv alcíme meghatározza a megközelítésmódot, miszerint a politikáról

Kovács Barna (1979) – filozófiatanár, egyetemi adjunktus, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Marosvásárhely, barnakovacs@yahoo.com